

תשובה

כיון שהתשובה קדמה לעולם רק הקב"ה יכול לגלותה*

בירושלמי (מכות פ"ב ה"ו) איתא: "שאלו לחכמה, חוטא מהו עונשו? - אמרה להם "חטאים תרדף רעה" (משלי יג.כא). שאלו לנבואה, חוטא מהו עונשו? - אמרה להן "הנפש החוטאת היא תמות" (יחזקאל יח.כ). שאלו לקודשא בריך הוא, חוטא מהו עונשו? - אמר להן: יעשה תשובה ויתכפר לו". חז"ל אמרו לנו בדבריהם אלו, שמושג התשובה הוא למעלה מתפיסת החכמה האנושית, ואפילו למעלה מההתגלות הנבואית הרגילה. זוהי יצירה מיוחדת שרק הקב"ה, היוצר, הבורא, הוא שיכול היה לגלות את מציאותה.

"בראשית - ברא אלקים" (בראשית א.א). ואילו האדם מתחיל מן האמצע ופוסק באמצע. כיצד יוכל לשנות את מהותו, את תכונתו? - "הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי" (תהלים נא.ז). - לפי סדר העולם אין איפוא מהות לתשובה, ואין מקום לבעלי תשובה. [ועיין "מסילת ישרים" סוף פרק ד']. ולכן תשובה קדמה לעולם (פסחים נד.א) - "בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל וגו', ותאמר שובו בני אדם" (תהלים צ.ב-ג), "כי התשובה שיעשה אדם מן החטא ויקבל אותו ד' יתברך בתשובה, הוא דבר גדול מאוד... כי אחר שחטא האדם ישוב אל התחלתו כאשר היה בראשונה... ולפיכך התשובה בריאה חדשה בעולם" (תפארת ישראל למהר"ל פרק מח. ועיין "גבורות ד'" פרק ע). ומכיון שזהו סוד מסודות היצירה שקדמו לעולם, הרי רק הקב"ה בעצמו יכול היה לגלותו. וצמודה היא התשובה ליום ראשית בריאת האדם, ללמדך על יסוד הבריאה החדשה, ההתחלה החדשה, שהיא מושתתת עליו. וללמדך שעל ידי התשובה האדם נברא מחדש.

* דברים שנכתבו בכתיק אלול תשי"א.

שורש התשובה - העמקת האמונה בחיי הכלל והפרט*

בתהליכי התשובה, הרי טבעי הדבר שהאדם מתחיל לחפש ולבדוק בפרטים, והוא מוצא פגמים וליקויים בצד זה ובצד אחר וכו'. ראיית הפרטים היא אפוא הדרגא הראשונה. אחריה באה ראייה מקיפה יותר, שהאדם שואל את עצמו היאך הגעתי להזנחות, לכשלונות בכל אלה. שמא ישנה סיבה כוללת יותר אשר היא בנין-אב ואם-חטאת לכל הפרטים, והוא משתדל למצוא גורמי יסוד. אולם, מעל לראייה הכוללת של הפרט, ישנה גם ראייה כוללת של הכלל - "כל ישראל ערבים זה לזה" (עפ"י שבועות לט.א). וזהו היסוד שהאחד יכול להוציא את חבריו ידי חובה (עיין תלמידי רבינו יונה ברכות יא,ב, ברי"ף ד"ה תפלה). ומבחינת הערבות ההדדית והאחריות הכללית, יש צורך להתרומם ולחשוב בטיבן ומהותן של חטאות הצבור, ולשוב עליהן בתשובה. לשוב על מנת לחזק את הטעון חיזוק, ולהרים על ידי זה את הצבור כולו, את הגוי כולו.

דומה שאחד היסודות, ואולי היסוד שעלינו לחזור עליו בתשובה בימים אלה, הוא יסוד **האמונה** - "בא חבקוק והעמידן על אחת: וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב:ד; מכות כד.א). זהו חטא גלוי ואנו נענשים עליו בגלוי. אמונה צריכה להיות שלימה. היא איננה צריכה להיות רק גורם להנחת תפילין ולשלשת זמני תפילה ביום. מקומה גם בשעת קריאת עתון, לראות את המאורעות בעיניים של מאמין, וגם בשעת עסקי חול של משא ומתן וכו' - לעשות הכל מתוך הרגשה ברורה בהשגחה פרטית וכו'. לאמונה שלימה כזאת עלינו לחזור ולהחזיר - "וצדיק באמונתו יחיה".

ולכשנעמיק נראה שבירור פנימי זה נחוץ לנו כהקדמה כללית לדרגא הראשונה של תשובה, לראיית הפרטים. כי אינה דומה לראייה לראייה. יש ראייה שאינה אלא תשומת לב ושימת עין על דבר ידוע, על תקלה ידועה, שאכן אין לקפח את שכרה. ברם כל החושב שראייה זו תביא בעקבותיה איזה שינוי יסודי - אינו אלא טועה. אכן יש ראייה של האדם ההולך באפלה ופתאום הודלקה אש לפניו, ולאורה ראה פתאום שהוא עומד ממש על פי התהום, והוא נרתע בבהלה... ראייה זו מְשַׁנֶּה בבת אחת את כוונו, ולראייה זו אנו זקוקים.

דומה שבטרם נעמיק בתוכנו את היסוד של אמונת ד' ויראת ד', אף ראייתנו איננה ראייה. מתוך מחשבת הכלל, פגמו ותקונו, נוציא אפוא לקח טוב לעצמנו, נסתכל על עצמנו, בכללנו ובפרטנו, באספקלריא המאירה של אור-ד' - ובאמונתנו נחיה.

* שיחה שניתנה בשבת קדש ח"י אלול תש"ו.

תשובה "עד ה'" משמעותה להוצר מחדש*

"ושבת עד ד' אלוקיך" (דברים ל.ב.) - "עד" משמע כאילו זה מקום. ותמוה. התשובה האמיתית היא, שעל ידי התשובה הקב"ה בורא ויוצר את האדם מחדש. הקב"ה, שהוא "יוצר אור ובורא חשך" (ישעיה מ.ז.), וגם "היוצר יחד לבם" (תהלים לג.טו) - יש ביכולתו ליצור את האדם מחדש, "ורוח נכון חדש בקרבי" (שם נא.יב).

התשובה היא אחד מהדברים שאלמלא הקב"ה גילה לנו שזה עוזר¹, לא היינו יכולים לומר זאת ולחשוב זאת. עשיית תשובה זה דבר הגיוני כפי שאומר הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ה ה"ב), שכמו שיש לאדם בחירה חופשית לחטוא - כך יש לו גם אפשרות לשוב בתשובה כיון שרשותו בידו. ואולם קבלת התשובה ע"י ה', העובדה שהתשובה מועילה - זה בכלל לא הגיוני, ורק בגלל שה' הודיע בתורה (אצל קין ועוד) ובנ"ך (אצל דוד ועוד), אנו יודעים זאת. כי לא פשוט בכלל שאפשר למחוק את העבר ולהוצר - מבחינה נפשית ונשמית - מחדש. רק הקב"ה, שהוא יוצר האדם והעולם, יכול לחדש לנו דבר זה שאנו יכולים להוצר מחדש. [הגדרה זו של התשובה היא בעצם מה שאומר הרב קוק זצ"ל ב"אורות התשובה", שתשובה זה שאדם חוזר לעצמו, שהעולם חוזר לטבעו, וכדברי הרב פילבר בביאורו לאורות התשובה: העולמיות חוזרת אל האלוהיות, עכ"ל, היא נוצרת מחדש - כך הסביר לי הרב נריה בשיחה אישית, בעקבות שאלתי. א.כ.].

דבר זה קשה לאדם להבין שהוא נוצר מחדש. ועל כן משתמש הנביא בענין הטהרה כדי להמחיש מהי התשובה - "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" (ויקרא מ.ז.) ו"מקוה ישראל ה'" (ירמיה יז.ג). אדם יכול להבין כיצד הוא מטוהר - כעין זה שהוא נקי מבחינה פיזית, והוא גם מבין את נחיצות הדבר, כשם שמבין שצריך לרחוץ את ידיו שיהיו נקיות. אולם ביום הכיפורים אנו לא רק נטהרים, אלא למעלה מכך, דבר שקשה להבינו: נוצרים מחדש - כשה' מקבל תשובתנו.

ועל פי דברינו מתבהרת התמיהה שהצבנו: כשאנו שבים "עד ה'", מזה משמע שאנו נוצרים מחדש, כי אנו שבים עד למקום שבו נוצרנו, עד למקום שבו נִצְרְנו ה'.

* שיחה לשבת שובה תשנ"ג, נרשמה ע"י אורי כנרי.

1 עיין ירושלמי מכות ב. ה: "שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו וכו', שאלו לקודשא בריך הוא וכו', יעשה תשובה ויתכפר לו".

התשובה - ע"י התחברות מחודשת עם יצירת האדם

”ושבת עד ד' אלקיד” (זברים ל.ב) - לא רק שיבה מן החטא, אלא חזרה והידבקות בד'. יום הבריאה של האדם, נאמר בו ”ויפח באפיו נשמת חיים” (בראשית ב. ז) - כשאדם חוזר בתשובה הוא צריך לחזור אל רגע יצירתו, אל רגע המגע האלקי בו הפך הגולם לנפש חיה. באותה חזרה הוא נולד מחדש, באותו מגע הוא נוצר מחדש. וזהו **יום הזכרון** - בראש השנה - יום יצירת האדם [”זה היום תחילת מעשיך” (ראש השנה כז.א)]. שמואל ירחינאה אומר שהוא זוכר את המילדת שכרתה את טבורו (ירושלמי כתובות פ”ה ה”ו). בעל התשובה צריך לזכור יותר, הוא צריך לזכור את הרגע של ”ויפח באפיו נשמת חיים”. ובה במדה שהזכרון חזק יותר - היצירה שלימה יותר, ונוצר אדם חדש.

שבת ותשובה ממקור עליון

”כל מצוות שנתן להם הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסיא חוץ משבת וכו'. נכרים... שבת אודועי אודעינהו... נשמה יתירה לא אודעינהו” (ביצה סז.א) - מה ששבת יוצרת את האדם מחדש, זאת אין הגויים יודעים, זהו סוד אלוקי מסודות הבריאה, מסודות יוצר האדם ובורא העולם. התשובה אף היא גילוי אלקי עליון - ”שאלו לקודשא בריך הוא, חוטא מהו עונשו? אמר להן יעשה תשובה ויתכפר לו” (ירושלמי מכות ב.ו). הקב"ה יוצר את האדם מחדש, זה לא אותו אדם שחטא. ולכן כששמע אדם הראשון מפי קין עד היכן גדול כחה של תשובה, שאפילו על הריגת הבל הועילה תשובה, עמד על סוד יצירתה המחודשת לא רק של התשובה אלא גם של השבת, ואמר ”מזמור שיר ליום השבת” (בראשית רבה סוף פרשה כב).

תשובה ע"י קישור הרע לשורשו*

”והביט אל נחש הנחשת” (במדבר כא.ט) - לקשר את הרע אל שורשו. וזהו טעם הסגולה של הרב ר' אלימלך מליז'נסק בהזכרת שבעה עמים במקרה של הרהור עבירה (צעטיל קסו ה).

* נכתב בתשי"ג.

יש לאדם לשאוף להגיע להתבטלות גמורה כלפי שמיא

”שויתי די לנגדי תמיד” (תהלים סז. ח) - דרגא זו מבטיחה כי ”מימיני בל אמוט” (שם, המשך הפסוק) - כי לא אסטה מן הדרך המיומנת, מן הדרך הישרה, הנכונה. ”לכן שמח **לבי**” (שם ט) - הואיל וכתוצאה מזה ה**לב** הוא טהור, לכן הוא מלא **שמחה**. ”ויגל **כבודי**” (שם) - הואיל ואין **הכבוד** נתון לצד הפרטי, האישי, אלא כולו מסור למלך הכבוד, לכן הוא מלא **גילה**. ”אף בשרי ישכן לבטח” (שם) - הואיל ונתעלה הבשר ונתקדש, ומעתה הוא שייך לקדשי גבוה.

ברם, ישנה דרגא גבוהה יותר: לא רק ”די לנגדי”, לא רק די **לפני**, צופה על כל המעשים ומביט עד סוף כל המחשבות, אלא ”ואתם הדבקים **בדי**” (דברים ד. ז) ”רננו צדיקים **בדי**” (תהלים לג. א), ”**בדי** תתהלל נפשי” (שם לד. ג), ”ונפשי תגל **בדי**” (שם לה. ט). - זו היא הרגשת ההתבטלות הגמורה לפני שמיא, התכללות האדם בכל מהותו בסתר עליון, היצירה כולה חוזרת אל יוצרה, כולה חוסה תחת כנפי השכינה: ”מקום מנוחתנו הוא רק באלקים... האלקות העליונה שאנו משתוקקים להגיע אליה, להיבלע בקרבה, להאסף אל אורה... יורדת היא בעצמה בשבילנו אל העולם ובתוכו, ואנו מוצאים אותה ומתענגים באהבתה, מוצאים מרגוע ושלוש במנוחתה” (אורות עמ' קיט-כ) - ”לאשתאבא בגופא דמלכא”¹.

תשובת האנושות*

[פרשתנו עוסקת בכמה וכמה מצוות שנצטוו ישראל משייכנסו לארץ. בין השאר פרשת מינוי מלך, הבדלת ערי מלך וסדר עריכת המלחמה. אכן, יש סדר שלם כיצד נערכים למלחמה. ובהזכירנו זאת, בודאי שמעתם את ההרס וההשמדה הפוקדים את אחינו באירופה בגלל הצוררים הגרמנים, שברשותם כלי מלחמה מאד מסוכנים: מטוסים וטנקים. ואשאל אתכם שאלה: האם לא היתה תועלת יותר גדולה לאנושות אלולא התקדם המדע עד כדי כך? האם הרווח המועט שמביא לנו האווירון, ביוצרו קשר מהיר בין מקום למקום, שוה נגד כל מליוני ההרוגים שהשחית האווירון הזה בכנפיו? כי מה שלא היו מספיקים לפני זאת אפילו בעשרות שנים, הספיקה מלחמה זו. ומה שפָּנו ועמלו בני אדם ויצרו ערים ומדינות במשך מאות בשנים, נהרס כיום בן לילה. האמנם כדאית לנו "התקדמות" מעין זו?!

האנושות צריכה לחזור בתשובה, צריכה להיות השגחה עליונה שתקבע מה כדאי לאדם לעשות ומה לא כדאי. ואם יביא האדם בהמצאותיו הרס לעולם, הרי מוטב שנוותר על הטובה המעטה שיביא האדם בהמצאתו, מול ההרס הרב. למען השלום ולמען אנושיות בריאה! חז"ל ידעו את זאת, ומשום כך לא עסקו בהמצאות. אילו היו עוסקים בכך, ודאי וודאי שגם הם היו יכולים להמציא המצאות מעין אלו, כגון אווירון, טנק וכדומה, אך הם עסקו בתורה, בשלום... לכן אנו היהודים אומרים שיר מזמור, לא לעבודה כי אם לשבת... השבת היא "שבת מלכתא" ולא שבת שפחה.

השבת - היא אשר תביא לעולם את הברכה כי היא "מקור הברכה" (מתוך "לכה דודי"). וזוהי הכוונה בפסוק "מזמור שיר ליום השבת" (תהלים צב.א) - לשבת הנותנת כוחות רוחניים, לחיים רוחניים, ולא ליצור כלי משחית. ולפיכך התשובה האמיתית, לרצח, לפשיעה, ולכל מעשי זוועות האנושות היא השבת. העדפת המחשבה על המעשים, כמו שאנו ממשיכים באותו מזמור: "מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבתך" (שם פסוק ג).

* חלק משיחה שניתנה בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, בשבת פרשת שופטים בישיבת כפר הרא"ה. ד' באלול תש"ג.
רשם: הרב בנימין אפרתי שליט"א, בן שדה יעקב. החלק הראשון [בסוגריים] נוסף ע"י המערכת.

המבחן ל"בין אדם למקום" - החלק ש"בין אדם לחברו"

הרהורי תשובה שונים שחולפים בלבו של אדם, מרגילים אותו לחשוב שהוא כבר מתוקן גם למעשה, והרי כולנו יודעים כי רב המרחק ממחשבה עד מעשה.

כיצד נבחן? - כיצד נתהה על עצמנו לדעת אם חל שינוי בקרבנו? - בחשבון של "מספרים ממשיים", עוברים שוב על המספרים ובודקים אותם. אולם בחשבון של נתונים מופשטים, ענייני בין אדם למקום, שהמקום "אין לו גוף ולא דמות הגוף" (מתוך שלשה עשר עיקרי האמונה של הרמב"ם), היאך נעמוד על דיוקו? - אלא "געת ומצאת - תאמין" (על פי מגילה ו.ב.): דומה שהמבחן ל"בין אדם למקום", הוא "החלק שבין אדם לחברו". רוצה אדם לדעת עד היכן הגיע ב"שויתי די' לנגדי תמיד" (תהלים סז,ח) - יברר היכן הוא עומד ב"ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט,יח).

יסוד רוב החטאים הוא בשני דברים:

א. שאינו רואה את ד'. ב. שהוא רואה את עצמו. רצונו ותאוותו משתלטים עליו, ודומה הוא באותה שעה כאילו "אין עוד מלבדו".¹

והנה הדרך לראיית ד', קשה היא, "כי לא יראני האדם וחי" (שמות לג,כ), אולם הדרך לאי ראיית עצמו בלבד קלה ביותר, על ידי שיתחיל לראות את חברו, לראות ולהתחשב ולוותר, להבין ולהתמסר ולאהוב וכו'. וכשאדם מתרגל בדרך זו, נגמל לאט לאט מראיית עצמו בלבד, ונגמל מה"עבודה זרה" של עצמו, שוב כשבאה לפניו עבירה שבין אדם למקום, קל לו יותר להתגבר עליה, שכן התגבר על תאוות ורצונות שבין אדם לחברו. ואולי לכך התכוון רבי עקיבא באמרו: "ואהבת לרעך כמוך" - זה כלל גדול בתורה" (ירושלמי נדרים ט.ד).

* דברים שנכתבו בערב ראש השנה תש"ה.

1 הכוונה שהאדם חושב שהוא היחיד בעולם ורק הוא קיים - המע'.

שיעורים באורות התשובה

את "אורות התשובה" צריכים ללמוד בלי גבול^{*}

תנינן: כשהקב"ה רצה לברוא העולם, היה מחריט העולם לפניו ולא היה עומד, עד שברא תשובה... כיון שברא את התשובה - התנוצץ אור ממנה, והאור ההוא הבהיק והאיר מסוף העולם ועד סופו, ובו נברא העולם. (נוהר חדש, רות פ"ב).

זכות גדולה נתגלגלה ל"יקירי לבבו" של מרן זצ"ל, ל"בני עקיבא" - הוצאה חדשה של "אורות התשובה" בנקוד מלא, בכותרות מְשֻׁנָּה ובפירוש קצר.

"על ידי הנקודות מתגלה כח החיים של האותיות" - כך שנה לנו מרן זצ"ל בספרו המופלא "ראש-מילין" (עמ' מז). ואכן המעיין בספר אשר לפנינו מרגיש מיד, כי אורות התשובה מוארים כאן באור חדש, כי חיוניות חדשה בוקעת ועולה מן השורות המופלאות. כותרות המשנה ממצות את תוכן כל סעיף, והפירוש הקצר מיקל על ההבנה, ואף מסייע לא מעט במראה המקומות ובהבאות הקצרות. הכל יחד מאיר לבבות ומאיר עינים, ולמאירים - תודה וברכה.

*

ספר קטן כמות ורב איכות זה היה חביב מאד על מחברו, ואף הוא עצמו היה לומדו בימי אלול מיד אחרי תפילת שחרית.

"על אורות התשובה עבדתי הרבה. מי שישתכל בו כהוגן ימצא אור על כל מלה ומלה" - כך אמר לאחד מתלמידיו. ובמוצאי יום הכפורים, תרצ"ד, שמעתי מפיו הטהור: **את אורות התשובה צריכים ללמוד בלי גבול...**

כי אמנם כן, אורות התשובה זורעים אור חדש על מושגי החטא, ענשו ותשובתו. פגיעתו הקשה של החטא היא בעיקר בניתוק האדם משרשי הוייתו, ממקור חייו, מאור נשמתו, וזה גופו העונש הקשה ביותר. ומאידך גיסא: כוחה של תשובה בגאולת החוטא ממחשכיו, בהחזרתו לעולמו ולששונו, בהקרנתו החזקה באור ההוייה האלקית החיה והיוצרת.

מושג התשובה מקפל בתוכו את כל רזי ההוייה, התשובה "קדמה לעולם" (פסחים טז.) והיא גם "המביאה גאולה לעולם" (יומא פז.ב).

אל "שער התשובה" מוביל כאן שער "החרות הקדושה" (פרק ג.), שער "אמוץ הרצון" (פרק טז.), שערי "פתחי הבינה" (פרק יג.) ו"התעצמות העוז הגופני" (פרק טז.).

לא בריחה מן העולם והחיים יש כאן, אלא "דוקא מתוך התשובה האמיתית הטהורה, צריכים לשוב אל העולם ואל החיים" (פרק יז.).

* הקדמה למהדורה השלישית של "אורות התשובה", שיצאה בהוצאת "בני עקיבא".

מִן זִצְיָל שִׁיקַע בִּסְפָר זֶה אֶת כּוֹחַ אֲמוֹנָתוֹ הַחַי וְהַלּוּהִיט, אֶת שִׁירַת נִשְׁמָתוֹ לֹאֵל חַיִּי, וְהוּא מִתְגַּלֶּה כֹּאן כִּ"מִשׁוֹרֵר הַתְּשׁוּבָה, מִשׁוֹרֵר הַחַיִּים, מִשׁוֹרֵר הַתַּחֲיָה, מִשׁוֹרֵר הַנִּשְׁמָה הַלְּאוּמִית הַהוֹלֶכֶת לְהַגָּאֵל" (פּרָק ז.ה.).

*

יְהִי נָא הַסֵּפֶר הַזֶּה לְמוֹרָה דֶּרֶךְ לְרַבִּים, לְקִרְוִים וּלְרַחוּקִים, "לְלַמֵּד דּוֹר הַתַּחֲיָה אֶת הַתְּשׁוּבָה בְּעוֹמֵק נֶפֶשׁ, בְּתִכּוֹנָה חַיָּה וְרַעֲנָנָה" (שם), "וּמִמַּעֲמָקִים אֶל מְרוֹמֵי הַתְּשׁוּבָה הָעֲלִיוֹנָה יוֹבֵאוּ" (פּרָק ז.א.).

מִשָּׁה צְבִי נִרְיָה

כֹּפֶר הָרָא"ה

כָּלֵל גְּדוֹל בְּדֶרֶךְ הַתְּשׁוּבָה - לַעֲשׂוֹת הַכֹּל מִתּוֹךְ שְׂמֵחָה*

הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר בְּשִׁלְבִיָּה הָרִאשׁוֹנִים מֵהוּוֹה בִּיקוּרַת עֲצֻמִּית נֻקְבֶּת, מְעַרְעֶרֶת אֶת הַבְּטָחוֹן הָעֲצָמִי וּפּוֹגֶמֶת בְּאִישִׁיּוֹתָיו שֶׁל הַחוּזֹר בְּתְשׁוּבָה. קִשָּׁה לְאָדָם לְהַגְדִּיר: אֲנִי כְּעִיקְרוֹן בְּסֹדֶר, רַק נִכְשַׁלְתִּי בַכֶּמֶה דְּבָרִים. אֵילּוּ הֵיחָא אִיזָה קִנְיָה מִיָּדָה הַמֵּאֲפִשֶׁר לְאָדָם לְהַבְחִין הָאֵם הוּא רָשָׁע גִּמּוֹר אוֹ שְׂהוּא חֲטָא בַכֶּמֶה דְּבָרִים, הִיחָא תְּהִלֵּךְ הַתְּשׁוּבָה יוֹתֵר קֵל לְאָדָם. אֲבָל ה' נָתַן לְאָדָם אֶת הַבְּטָחוֹן הָעֲצָמִי, וְלִכְּן אִם אֲנַחְנוּ מְצַלִּיחִים - זֶה נּוֹתֵן לָנוּ בְּטָחוֹן שֶׁאֲפָשֶׁר לְהַתְמוּדָד וְלְהַצְלִיחַ, וְאִם נִכְשַׁלְנוּ - אֵף עַל פִּי כֵן אֲפָשֶׁר לְהַמְשִׁיךְ.

"אֵתָה מוֹשֵׁל בְּגִאוֹת הַיָּם בְּשׂוֹא גִלְיָו אֵתָה תִּשְׁבַּחֲסָם" (תְּהִלִּים ס.י.) - ה' מְרַגֵּעַ אֶת הַגִּלְיָם, שֶׁכֵּן "יִשְׁמָתִי חוֹל גְּבוּל לַיָּם" (יִרְמְיָה ה. כב.). אִם כֵּן לְמָה הַגִּלְיָם לֹא לּוֹמְדִים אֶחָד מִחֲבָרָיו שֶׁאִי אֲפָשֶׁר לְכַבּוֹשׁ אֶת הַחוּלָה?

אֶחָד הַתִּירוּצִים: מִשּׁוֹם שֶׁצָּרִיכִים לְהַתְגַּבֵּר וּלְנִסּוֹת, אֵף עַל פִּי שֶׁבְּפֶעַם הָרִאשׁוֹנָה לֹא הִצְלַחְתִּי. זֶהוּ מִסֵּר לְאָדָם - לְנִסּוֹת שׁוֹב וְשׁוֹב עַד שִׁיִּצְלִיחַ. וְזֶה נּוֹסֵךְ בְּאָדָם אֵימּוֹץ הָרִצּוֹן - רִצּוֹן חִזָּק לְהַגִּיעַ לְכֹל מִיָּנִי דְּבָרִים, וְלְהַגְבִּיר הַבְּטָחוֹן, שֶׁאֲפָשֶׁר לְבַקֵּר אֶת הָאִישִׁיּוֹת לְחַסִּיק מִסְקִנּוֹת, לְשִׁנוֹת וְלְהַצְלִיחַ. אֲנָשִׁים לֹא נוֹטִים לְתְשׁוּבָה, מֵהַפְחָד שֶׁהִבִּיקוּרַת הָעֲצָמִית תִּגְרוֹם לָהֶם לְזַעֲזוּעַ וְחוֹסֵר יִצְיָבוֹת. דֶּרֶךְ לְפַתֵּרוֹן: אֵילּוּ הִיחָא יוֹדֵעַ הַשֵּׁב שִׁזּוֹ רַק תְּקוּפַת מַעֲבֵר, שֶׁבְּאֵמַת הַתְּהִלֵּךְ הוּא אֲרַעִי, הִיחָא חוֹשֵׁשׁ פַּחוֹת. הָרַב קוֹק זִצְיָל בִּ"אֲוֵרוֹת הַתְּשׁוּבָה" (ס.י.) אֹמֵר שֶׁאֵין דֶּרֶךְ אַחֲרֵת: הַתְּשׁוּבָה עִם כָּל תּוֹעֲלָתָהּ לְאָדָם לְזִיכּוֹךְ נִשְׁמָתוֹ, יוֹצֵרֶת מִצַּב שֶׁל חוֹלְשָׁה נִפְשִׁית לְכָל הַשָּׁבִים, גַּם לְגִיבּוֹר בְּגִיבּוֹרִים. חֵג הַסּוֹכוֹת בֹּא לְחַחֲזִיר אֶת הַשְּׂמֵחָה לְאַחֵר תְּקוּפָה שֶׁל בִּקּוּרַת נֻקְבֶּת, הַתְּלַבְטוּיּוֹת וְכו'. הָאוֹר בֹּא רַק לְאַחֵר הַחוּשֶׁךְ, הָאוֹר מִנְּצָץ רַק בְּסוֹף הַמִּנְהָרָה, שֶׁכֵּן הַתְּשׁוּבָה קִשָּׁה וְחִשּׁוּכָה בְּתַחֲלִילָתָהּ, אֵךְ אַחֵר כֵּךְ מִתְעוֹדְדִים וּמִתְחַזְּקִים.

הַחֲטָא מוֹצִיא אֶת הָאָדָם מִמַּעֲגָלֵי הַחַיִּים, וְאֵילּוּ הַתְּשׁוּבָה הַשְּׁלִימָה - כֶּשֶׁמְחַלִּיט עַל שִׁנּוּי מֵהוֹת, מְבִיאָהּ שְׂמֵחָה לְאָדָם, כְּשִׁירָתוֹ שֶׁל דּוֹד, מְקִים עוֹלָה שֶׁל תְּשׁוּבָה (מוֹעֵד קָטָן ס.זב.) בְּתַהֲלִים פֶּרֶק נָא (פס"י יז): "הַשִּׁיבָה לִי שִׁשּׁוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמַכְנִי", וְכִבֵּר עַכְשִׁיו, לְפָנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה, נִזְכּוֹר אֶת חֵג

* שִׁיחָה שֶׁנֶּאֱמָרָה בִּימֵי הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת תִּשְׁנִיב-תִּשְׁנִיג, נִרְשָׁם עַ"י תַּלְמִיד הַיִּשְׁיבָה, רַחֲמִים שִׁילּוֹן.

הסוכות. ובמכתב אחד כתב הרב: אלול הוא הכנה לראש השנה, ליום הכפורים ולחג הסוכות (אגרות הראי"ה ד.רנו).

ב"לקוטי מוהר"ן" (א.רפב): "כל אדם צריך למצוא בחבירו משהו טוב - ואפילו הוא רשע גמור - ועל ידי זה מביאו באמת לכף זכות ויחזור בתשובה". וכך הוא מפרש: "ועוד מעט ואין רשע" (תהלים ז.י) - תחפש, ואז תמצא "מעט" ששם "אין רשע" - שם לא קיים רשע. וכן אדם בעצמו צריך למצוא נקודת זכות, שכן צריך האדם לשמוח תמיד, שאף על פי שהוא רשע ויצר הרע מנסה להחטיאו ולהורידו לעצבות - בכל זאת צריך לחפש משהו טוב לשמוח בו. ואף על פי שהנקודה החיובית לא נעשתה מתוך שלימות הכוונה - ייתפס בזאת הנקודה ועל ידי זה יבא לידי שמחה, שעל ידי שמבר את הטוב מהרע, יוכל להתפלל ולהודות לה'. שכן אם יפול לעצבות - לא יוכל להודות לה', שכן העצבות והכבידות משתלטות עליו. ולכן צריך מאוד לחפש נקודות טובות וישמח עצמו בזה, וכך יגדיל שמחתו בכל דבר יהודי שיש בו, או בזה שהוא יהודי שזה זכות גדולה, ועל ידי זה יוכל להתפלל ולהודות לה' - "אשירה לה' בחיי אזמרה לאלקי בעודי" (תהלים קד.ג) - באותו מקום של "ועוד מעט ואין רשע" - על ידי זה אוכל ל"אזמרה לאלקי". **זהו יסוד גדול שלא יאבד עולמו, ושעל ידי זה יתקרב לה'.**

כל חטא נובע מחולשת הנפש. אם הנפש היתה חזקה, היא לא היתה נכנעת ליצר לעשות את החטא. החכמה - בראש, הבינה - צירוף מח ולב. הזוהר (משפטים קסז.ב) אומר: מה שהמח לא תופס (שכן הוא בונה על ההגיון) - הלב כן תופס. זוהי הרגשה פנימית. מה שקורה בלב - המח לא יכול להסביר בשלמות, הלוחות הראשונים שניתנו ברעש, בקולות - נשברו, הלוחות השניים שניתנו בשקט, בחשאי נשתמרו (תנחומא בוכר מקץ ח).

שאלה: אם כן למה הקב"ה, שידע מראש את אשר יקרה, נתן את הלוחות הראשונים, כדי שיישברו?! תשובה: איסור לאו נאמר בתורה על שכחת מעמד הר סיני "פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך... יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב" (דברים י.יט). ה' רוצה שחוויה זו תשאר חיה בקרב העם ולא תישכח. וראייה לכך שבתפילת ראש השנה במוסף אנו אומרים: "אתה נגלית בען כבודך... בקולות וברקים... קול השופר וכו'", ואין אנו מזכירים את קבלת הלוחות השניים, שכן קבלת הלוחות הראשונים שהיתה בקול רעש גדול - נזכרה ונחרתה בתודעת העם. רק כך זוכרים דברים.

"אשרי העם יודעי תרועה" (תהלים פט.טז) - במח. "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו" (עמוס ג.ו) - חרדה מקומה בלב. אם כן בתשובה אנו רוצים פתיחת המח והלב - מידת הבינה. בגמרא (מגילה יז.ב): התשובה באה אחרי הבינה, כסמיכות שאנו אומרים בתפילה: "ומלמד לאנוש בינה... השיבנו".

יש שתי שיבלים: אחת זקופה ואחת כפופה. אדם מהחוץ יחשוב שהזקופה יותר יפה ויותר טובה, אולם חקלאי יגיד שהכפופה עדיפה - היא מלאה בזרעונים כבדים ולכן היא מתכופפת. "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש" (ברכות פ"ה מ"א) - הראש מתכופף בגלל התוכן: המחשבות שלך, דברי התורה, "מסילות ישרים" וכו', וכך אתה נכנס להתפלל בימים נוראים. ואז אתה רואה

את התפילה בעיניים אחרות. כובד ראש = רצינות = עצבות = חולשת הלב. ולכן צריך להשתמש ב"כובד ראש" רק כתקופת מעבר לפני התפילה, אך לא באופן תמידי.

תשובה מתוך שמחה*

ספרו של הרב קוק זצ"ל נהפך מכמה רעיונות על ענין התשובה לספר גדול ורב משמעות, משום גדולו וחשיבותו של הענין עליו הוא דן.

החידוש הגדול של הרב, הוא בהוצאת התשובה מאינטרפטציה של כובד ראש וקדרות. את החידוש הגדול מבטאת עטיפת הספר (בהוצאת "ישיבת אור עציון"), המכילה ניצוצות וצבע בהיר-צהוב. הדגשת יסוד השמחה - "תגלנה עצמות דְּכִית" (תהלים נא"י) היא חידוש. יש טעות אקטואלית אצל הצבור, לחשוב שהתשובה מביאה לדכאון ולחץ נפשי. פסיכולוגים גילו שאנשים שנכשלו בחטא ומצפונם מייסרם, הדבר גורם לפעמים להפרעות נפשיות. ביהדות מגיע היהודי לאחר ימים נוראים, לידי הרגשה של שחרור הנפש ממועקה פנימית, אחרי עוברו תהליך זיכוך - תהליך התשובה. התשובה אמנם עוברת צינורות של כובד ראש וחשבון נפש שיש בהם מומנט של צער, אך בסופו של דבר מובילה היא לשמחת ההקלה - "השיבה לי ששון ישעך" (שם פסוק יד).

בחודש אלול כותב הרב באחת מאגרותיו (ג.עמ"י נו): יש הכנה לתשובה של ימים נוראים ולשמחת חג הסוכות. יש הסבר שחג הסוכות עומד לאחר ראש השנה ויום הכפורים כדי לעודד ולחנך שאחר ימי כובד הראש יבא "זמן שמחתנו" (עיין אורות התשובה ט"ז). אין סתירה בין הרגשת היראה להרגשת השמחה.

"הגדולה העליונה של בהיקות חסד אור קדמון" (עמוד כג שורה יז) - רבינו יונה מתחיל את ספרו "שערי תשובה" בעצם החסד שנתן ה' לבריותיו לשוב ולעלות על הדרך לאחר חטאם. הרב מזכיר עקרון זה בספרו. המילה "קדמון" זהו רמז למאמר הזוהר על בריאת העולם, שטרם שהגיע הקב"ה כביכול לאידיאל העולם, "נתקעו" כל נסיונותיו לבנות את תבנית העולם. ורק אז נוכח שעיקר האידיאל שזקוק לו האדם הוא התשובה, והיא שהביאה לנסיון מוצלח של תבנית העולם קודם בריאתו. (זוהר חדש רות פ"ב. הובא בהקדמת הרב נריה זצ"ל למהדורה שלישית של אורות התשובה. בספרנו עמוד 24).

התשובה גואלת, מרפאת, גורמת לחיזוק הבטחון, גורמת להרגשת זְפֹת פנימית.

"עד שהנשמה מתחילה להרגיש... איך כל הזדונות... מתהפכים לזכויות גמורות" (שם יד, טו)

יש שני סוגים של תשובה: תשובה מיראה ותשובה מאהבה.

בתשובה מיראה זדונות נהפכות לשגגות. וכשהגיע לתשובה מאהבה - הזדונות נהפכות לזכויות (יומא פ"א). בתשובה מיראה אין מאמץ נפשי כה רב כמו בתשובה מאהבה, שהיא דרגה גבוהה מאד, שמסמל מהפך מבור תחתיות לגובהי מרומים. ככל שהיתה ירידה עמוקה יותר - מעריכים יותר את

* שיעור ב"אורות התשובה" (פתיחה לספר), מוצ"ש שובה תשל"ט. רשמו: יוסי שפיגל והרב זוהר מיכאלי. ציוני המקורות עפ"י מהדורה תשיעית של הספר בהוצאת ישיבת אור עציון.

העליה. תמורה זו בנפש, התפנית של 180 מעלות, גורמת לאדם סיפוק רב המביא שמחה עצומה. הוא חש שליטה על יצרים שעד אז היה עבד שלהם. ודווקא מתוך המחשכים בהם היה נתון עד כה - עם עלותו לאור נשגב, הוא רואה בכך "סייעתא דשמיא".

"ורכוש גדול ואושר רב מתגלה מתוך אוצרות חושך - "ונפשי תגל בה' תשיש בישועתו" (תהלים לה) [שם טו, טז]. עתה מגיע הרב לנקודה, שכל "זמן" מאיר בתכונתו, וכל זה התגלם בניצוצי אורות יום גאולה שמתגלים בארץ החיים. לכן אומר הרב ששמחת התשובה ורעננותה חייבים להיות קשורים במצב הכללי שבתקופה. ואם יבוא אדם ולא ישית ליבו לייסוד מדינת ישראל ויעסוק בדרך חיים אישית פרטית או אז יחסר לו דבר חשוב. וב"שפת אמת" לפרשת ראה (תרס"א): איתא (תהלים ב"א) "עבדו את ד' ביראה", ואחר כך כתוב (שם ק"ב) "עבדו את ד' בשמחה". הזוהר מחלק: הראשון - בגולה, בחוצה לארץ, והשני - בארץ ישראל. רבינו יונה אומר: "שמחתי מתוך יראתי ויראתי מתוך שמחתי" (עין ברכות כא, א בדפי הרי"ף ד"ה וגילו).

בחוצה לארץ העיקר הוא היראה, ומתוך כך מגיעים לשמחה, ובארץ - זה להיפך. ארץ ישראל היא אדמת הנבואה. הרמב"ם מסביר במורה הנבוכים מדוע פסקה הנבואה עם חורבן בית ראשון ולא חזרה בבית שני? - כי אמרו חז"ל שאין הנבואה ורוח הקודש שורים אלא מתוך שמחה.

עם התפוררות המדינה - שבתה השמחה.

בספרו של ר"נ מברסלב "משיבת נפש" מוסבר שאין בעולם יאוש כלל. אך הבעיה היא איך להגיע לכך שלא יתיאשו ויצליחו עדיין לתקן. אם מגיע אדם שהוא רצוף ושובר בגלל מצבו הנפשי, שמרגיש הוא שחטא - במקום ליצור אצלו הרגשה של לחץ, יש להזרים לו שמחה. אך הבעיה היא איך לעשות זאת.

באגרת של הרב קוק זצ"ל לרב חרל"פ (אגרת שמח), הוא כותב שדיבורים של תשובה בזה אחר זה צריכים לקבל אופי מיוחד בזמן הופעת ניצוצי אורות גאולה¹. הרב חרל"פ (באגרת מאולד תרע"א) מתרגש ומתפעל מהמכתב הקדוש, אבל דואבת נפשו על שאין הרב מוצא פנאי להביע ולכתוב "אגרת תשובה" שתביא כמה שנות אור לעולם זה.

הרב קוק זצ"ל היה לומד את ספרו כל יום בחודש אלול לאחר שחרית. מי שיסתכל ימצא בספר אור רב. את "אורות התשובה" צריכים ללמוד ללא גבול. (כך שמע הרב נריה זצ"ל מפיו של הרב זצ"ל).

ולכן גדולה תשובה שגואלת את האדם ממחשכיו, ומחזירתו לשמחת חייו.
נלך לאור אורות התשובה, ובהליכה זו נזכה לגאולת האדם, הארץ והעולם.

1 "ואם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דברת קץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט, לא יוכל לכוון שום דבר לאמיתתה של תורת אמת. כי כל זמן מאיר בתכונתו, ועצת ה' אשר יעץ... לכוון אור גאולה... ויצירת נפשות מוכנות לעבודת גאולה וישועת אמת" (מופיע ב"אורות התשובה" הוצאת אור עציון, לפני תחילת הספר).

כוחה היוצר של התשובה (מתוך פרק ד')*

הקדמה:

בספר התניא, בשער היחוד והאמונה (פרק א') מובא: כתיב: "לעולם ה' דברך נצב בשמים" (תהלים קיט.פס). דבור זה של יהי רקיע וכו' (בראשית א.ו), הוא ניצב, עומד ומחיה את השמים, היינו - העולם. העולם נברא יש מאין. מה נותן לו היום את כח הקיום? זהו דבר ה' שאמר יהי רקיע וכו'! **בכל רגע ורגע הקב"ה מזרים כח קיום לעולם, ואם יפסיק, ולו רק לרגע אחד, יחזור העולם לתוהו ובוהו.**

בידוע שאור חשמלי אינו דבר תמידי. ישנם חילופין, אלא, כיון שתדירותם גבוהה ביותר, הוא נראה כדבר תמידי. כך מוטבר בספרי קבלה וחסידות ענין כח היצירה. ועל הפסוק במעשה מרכבה ביחזקאל (א.יז): "התחיות רצוא ושוב" מסבירים שם: - "התחיות רצוא ושוב". ונסביר: כל כח שואף לחזור למקורו, והקב"ה כביכול "דוחפו" שוב ושוב אל העולם כדי לקיימו. זהו אם כן תהליך של רצוא ושוב.

נבין עתה את דברי הרב:

"שוטפים הם זרמי התשובה הפרטית והכללית" (עמ' לה, שורה א'). "על ידי התשובה - הכל שב לאלקות, על ידי מציאות כח התשובה, השורר בעולמים כולם, שב הכל ומתקשר במציאות השלמות האלקית" (לו: ד-ה).

יש לבאר את המושג "כח התשובה". כעקרון אנו מבינים שתשובה באה על חטא. ולא היא. תשובה זה מושג הרבה יותר רחב. חטא פירושו ניתוק מן המקור האלקי. תשובה פירושה שיבה והתקשרות למקור האלקי. אם כן, **כל מגמה של חזרה למקור האלקי - הינה תשובה!**

כך באדם, וכך גם בבריאה כולה. "העולמים כולם" (שם. שם), רוצים לחזור למקורם - האלקות עצמה. זהו ענין התשובה הכללית. יצירת העולם היא, במידה מסוימת, **ירידה**, מאצילות רוחנית לגשמיות (בתניא מדובר על השתלשלות העולמות וירידתן לדבר מגושם). אותו הכח האלקי המקיים את הבריאה הגשמית נמצא ב"גלות", ושאיפתו **התמידית** היא להשתחרר ממוקדוֹת הגשמיות ולחזור למקורו הרוחני. זהו אם כן כח התשובה - **השאיפה לשיבה למקור האלקי!**

הרב מתאר את התשובה כשמש, שמש התשובה, שעל פניה שוטפים חולפים גלי חוס בשלל צבעים וגוונים, ואין בנו כח לקלטם כולם מפני ריבויים, ומהירותם. [הרב דוחס למשפטים קצרים עולמות שלמים...] (עמ' לה פיסקה א').

אנו אומרים שהקב"ה היה, הווה ויהיה. צריך להבין שאת המושג "זמן" האדם יצר (הדבר רומז לתורת היחסות של איינשטיין)... כדרך ש"מקום" זה גם כן מושג נוצר. לאדם קשה לתפוס את המושג "נצח". האדם יאמר - זו כמות עצומה של זמן... אך האמת היא שזו איכות אחרת של זמן. האדם אינו מסוגל לקלוט זאת כי הוא חי בעולם של זמן שוטף, עובר.

* שיעור שניתן בישיבה בחשון תשל"ט. כתב ושלח: הרב זהר מיכאלי. כל ציוני המקורות באורות התשובה הנם על פי הוצאת ישיבת "אור עציון" מהדורה תשיעית.

אמנם אנו משתמשים לעיתים בביטויים כמו "מעל לזמן", "מעל למקום" וכו', אך אין אנו מבינים את משמעותם. (אינשטיין אמר שבפלנטות אחרות מידת הזמן שונה משלנו). אם כן, זמן זה יחסי! לפיכך אומר הרב שהתשובה באה "ממקור החיים עצמם" (לה.ו). הקב"ה הוא למעלה מהמקום והזמן; הוא יוצר המקום והזמן. התשובה היא אם כן דבר קוסמי! המחשבות הללו אינן סתם פילוסופיה. החדור בהן מרגיש עצמו הרבה יותר קרוב לענין האלקי, בראותו כל הזמן בבריאה את היוצר; "שויתי ה' לנגדי תמיד" (תהלים טז.ז), מקבל משמעות חזקה ועמוקה מאוד!

ועתה ברורה לנו היטב אמרתו של הרב (שרשומה אגב בכיפת הישיבה): "במעמקי החיים מתנוצץ בכל רגע אור חדש של תשובה עליונה" (עמ' נז פסקה יא). "ולפי ערכו של האור ומילוי החכמה והקודש שיש בו, מתמלאות הנשמות באוצרות חיים חדשים".

כשהאדם משתחרר מענייני יום ויום וכולו נתון למחשבות עליונות, הדברים מתחדשים ומתערענים בו. ואז ישנו סיוע ממרום. "הנשמה מתמלאה באוצרות חיים חדשים". (פתחו לי פתח כפתחו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם - עיין מדרש רבה על שיר השירים ה.ב). ר' נחמן מברסלב היה אומר לעיתים: "היום חיתי חיים חדשים שמעולם לא חיתי!"

"ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום" (דברים ט.ד). החיים נמדדים לפי מידת הדבקות. ידוע שכל יהודי חש הרגשות רוממות בזמנים מסוימים כמו בליל הסדר, בשמחת תורה וכדו'. והרי אנו אותם אנשים! אלא ברור, אם כן, שהדבקות מעלה ומרוממת. והאדם החדור בהרגשה זו, גם יחסו לבריות משתנה. במסכת יומא (א.יט), ברשימת המידות החיוביות של תלמיד חכם מוזכר - "ודיבורו בנחת עם הבריות". נוצרת אם כן מהות חדשה של האדם. "ופרי התרבות המוסרית והמעשית היותר עליונה הולך וצומח מתוך שטף זה" (עמ' נז פסקה יא).

אין לך דבר ביצירה כולה שאינו שואף לחזור למקומו. החוטא אינו מחטט רק בחטאו הקטן. החטא מהווה חציצה החוצצת בפני האור האלקי, שצריכה להסתלק כדי לאפשר את כניסת האור השוטף. "וקל וחומר אורו של משיח וישועתו של ישראל". (שם).
הכל תלוי בתשובה!

התשובה חיונית להתפתחות הבריאה וקשה להתעלם ממנה (מתוך פרק ה')

"נגד כל חלק של כיעור שמסתלק מנשמת האדם על ידי הסכמתו הפנימית של אור התשובה, מתגלים עולמות מלאים בבהירותם העליונה בקרב נשמתו. כל העברת חטא דומה להסרת דבר החוצץ מעל העין הרואה, ואופן ראייה שלם מתגלה" (עמ' מא קטע ב').

* שיעור שניתן בישיבה בחשון תשל"ט. כתב ושלח: הרב זהר מיכאלי. כל ציוני המקורות באורות התשובה הנם על פי הוצאת ישיבת "אור עציון" מהדורה תשיעית.

העבירה מונעת את ה"ראייה". החטא אינו ענין פרטי מאותר¹, אלא הוא חוצץ ומוריד לדרגה חומרית נמוכה יותר. כל החושים נעשים קהים. כל הקליטה גרועה. או אז חייב העולם לבוא לידי תשובה שלמה. הוא (העולם) הולך ומתפתח. **התשובה היא יסוד התפתחות הבריאה.** ולפיכך - "העתיד יגלה את הפליאות של גבורת התשובה" (עמ' מג פסקה ז). ידועים מקרים שאישים מסוימים התרוממו לפתע לדרגה גבוהה, אך היו אלה בודדים. אם הדבר יקיף חלק גדול של אנשים, זה ימשוך לב הכל, כולם יתפלאו, יתענינו. קראתי בעתון "הספד" של חיים חפר על אורי זוהר שחזר בתשובה. ואין הוא לועג. הוא כותב בכנות, ומביע את צערו על כך שאחד מהחבריה המרכזיים עבר לעולם אחר, **וטוב לו בעולם האחר.** "והתגלות חדשה זו תמשוך את לב הכל בפליאתה" (שם). החילוני אינו יכול להתעלם מן העובדה הזו של חזרה בתשובה. זה מכריח אותנו לחשוב. "ואז יקום העולם לתחיה האמיתית" (שם). ומעל לכל: **"כנסת ישראל, בהרגשתה הרוחנית העודפת, היא הראשונה בעולם לתשובה"** (שם פסקה ח).

1 = מקומי.

גדרי מצות העשה של תשובה*

א. המשנה ביומא (פ.ב.) אומרת: "תשובה מכפרת על עבירות קלות, על עשה ועל לא תעשה. ועל החמורות היא תולה עד שיבא יום הכפורים ויכפר". ולדעת רב יהודה בגמ' (שם) יש חילוק בין אם עבר על לאו הניתק לעשה ללאו גמור, שהראשון מתכפר בתשובה ובשני זקוק גם ליום הכפורים. ולפי פשוט דברי הברייתא "שאל רבי מתיא בן חרש וכו' " (שם 19א), משמע שאפילו לאו הניתק לעשה זקוק ליום הכפורים.

והרמב"ם (בפרק א' מהלכות תשובה הלכה ז'), פסק כברייתא, ולא חילק בין הלאוין: "עבר על מצות לא תעשה... תשובה תולה ויום הכפורים מכפר". ועמד על זה ב"לחם משנה" שהרמב"ם לא פסק כמתניתין, ותירוצו בשם התוספות (שבועות יב.ב ד"ה לא ח) קשה להבין, שהרי בפירוש חילקו במשנה בין לאוין קלין לחמורין, שהראשונים אינם זקוקים כלל ליום הכפורים. וצריך עיון, ועיין במנחת חנוך מצוה שס"ד.

ב. והגאון החיד"א ב"יעיר אוזן" (מדבר קדמות. מערכת ת. אות ט"ב) הקשה, דכל לאו ליהוי ניתק לעשה מחיוב מצות עשה של תשובה. ותירץ דלא חשיב ניתק לעשה, מפני שהעשה של תשובה היא כללית, והוי דומיא דלאו שבכללות, שאינו מביא לידי מלקות - כך עשה זו אינה פוטרת ממלקות. ומרן זצ"ל במשפט כהן (סימן קכח) כתב, דהטעם הוא כיון דמצד עצמו אין העשה הנוסף מוציא את הלאו מדומיא דחסימה, כיון שיש סברא לומר שהוא חמור יותר, ועל כל פנים לא גרע. אלא מתוך שסמכה תורה העשה להלאו, גילתה דעתה שהעשה בא לנתוקי ללאו, וזה לא שייך בלאו שמצות העשה שלו היא כללית ולא נסמכה לו ביחוד, דלא שייך לומר שבאה לנתוקי לאוי.

ונראה להוסיף, דלא מיבעיא למאן דאמר "ביטלו ולא ביטלו" (עיין מכות טו.א), שאם "לא ביטל את העשה פטור - שהלאו תלוי בביטול העשה, ואינו נגמר עד שיבטל את העשה בידיים ביטול עולם" (רש"י שם ד"ה הניחא), ודאי שאין העשה של תשובה דומה לעשה זה - שאין היא אלא בתורת כפרה, אלא אפילו למאן דאמר "קיימו ולא קיימו", "שהעשה תקונו של הלאו הוא, ואין הלאו תלוי בביטול העשה, שמשעה שעבר הלאו נגמר, אבל העשה ניתן לעקור המלקות" (רש"י שם), שכל זה הוא דוקא בעשה שהוא עצמו מספיק לתקן את המעוות, והוא "תקנתו וכפרתו על עבירת הלאו" (רש"י מכות ד.ב ד"ה לומר), מה שאין כן בעשה של תשובה, שהוא עצמו אינו מספיק לכפר, ועודנו תלוי ועומד עד שיבוא יום הכפורים ויכפר.

[וכל זה ניחא לשיטת הרמב"ם, דגם לאו הניתק לעשה זקוק ליום הכפורים, אבל לפי המשנה שלנו שלאו הניתק לעשה מתכפר בתשובה גרידא, אין התירוץ האחרון עולה לקושית החיד"א].

* מחידושי על הש"ס למסכת יומא. נכתבו בכתי"ק ה' אלול תש"י.

האם תשובה היא מצוה?

ג. מה טיבה של תשובה כיסוד הלכתי? - הרמב"ן בפרשת נצבים על הפסוק, "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלות היא ממך ולא רחקה היא" (דברים ל"א): "המצוה הזאת - על התשובה הנזכרת, כי "והשבת אל לבבך" (דברים שם פסוק א), "ושבת עד ד' אלקיך" (שם ב) - מצוה, שיצוה אותנו לעשות כן". ואילו הרמב"ם בספר המצוות לא מנה אותה בכלל תרי"ג מצוות, יתר על כן: אף הרמב"ן בהשגותיו איננו מוסיף אותה בין המצוות שלדעתו שכח הרב למנותן. משמע שראה את דבריו כענין של פירוש ולא יותר. ומקראות הללו, הרמב"ם (הלכות תשובה ה"ז) פירשם כהבטחה. לעומת זאת מונה הרמב"ם את מצות הוידי (עש"ן עג), וכן הוא מתחיל את הלכות התשובה: "כל מצוות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא, שנאמר (במדבר ה' ו-י) "איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בד' וגו', והתודו את חטאתם אשר עשו" - זה וידוי דברים. וידוי זה מצות עשה".

אמנם בציון המצוה שבראש הלכות תשובה כותב הרמב"ם: "מצות עשה אחת, והוא שישוב החוטא מחטאו לפני ד' ויתודה". הרי לפנינו שגם התשובה עצמה היא מצות עשה, וזה סותר למה שכתב בפנים ההלכות. אלא שמרן זצ"ל כותב (משפ"ט כהן סימן קכח): "וכד הוינא טליא, שמעתי מהרב הגאון ר' אברהם חיים שפירא ז"ל, הרב דסמארגאן, בנו של הגאון רבי ליב הרב דקאוונא ז"ל, שצריך להגיה גם בציון "כשישוב החוטא מחטאו ויתודה". והדין עמו ז"ל".

כיצד יתבארו הדברים, הוידי - מצות עשה, ואילו העיקר, התשובה עצמה, איננה במנין? רמז להסבר ניתן שם בדברי הרב זצ"ל: "שהמצוה היא הוידי ולא התשובה, שהיא כללית וגדולה מאד, אבל לתוכן של מצות עשה לא יש לה שייכות".

וכוונת הדברים היא, שיסוד זה הוא כללי ומקיף את כל המצוות, וכשם שחייב אדם שלא לחטוא, וחייב זה אין למנותו כחייב מיוחד, כך חייב אדם לשוב מכל חטא שבידו, ואף חייב זה אין למנותו כחייב נפרד. התשובה אחרי החטא, ניתנה כחסד מיוחד, לאמר: שניתן לתקן את המעוות בתשובה, ואין לראותה כשלעצמה כציווי וכמצוה פרטית, אלא כשהאדם שב, באה מצות הוידי לקביעת הצורה המעשית הממשית של התשובה. יש לראותה כמצוה כללית וכחלק ממצות אהבת ד'.

וראיה לדבר שהרמב"ם הקדיש את הפרק העשירי מהלכות תשובה להלכות אהבת-ד'. ומכאן, מפרק האהבה בשלהי הלכות התשובה, יסוד מוסד לגישתו החדשה של מרן זצ"ל ב"אורות התשובה", שהתשובה מופיעה בו, לא כתיקון חטאים, אלא כנהירה עצומה אל ד' ואל טובו. תשובה כללית של האדם והעולם אל מקור חייהם - אלקים חיים.

אם כן כאמור לעיל, לפי הרמב"ם אין התשובה מצות עשה, ומתוך שתשובה עצמה אינה נחשבת למצות עשה, משיג מרן זצ"ל על עיקר קושיתו של החיד"א, שהרי אין כאן ניתוק לעשה כל עיקר. "וכיון שאין התשובה מצות עשה, ממילא גם הוידי אינו בכלל עשה המנתק את הלאו, כיון שאין

מצותה באה כי אם אחר התשובה, והתשובה עצמה אינה בכלל מצות עשה, **זסבירא ליה להרמב"ם שלא מצינו בפירוש שאמרה תורה בלשון מצוה על התשובה**."

ד. אף קושיא אחרת, של דרוש הלכתי, מתורצת בזה: "הקשו המפרשים בהא דשלהי יומא (ג.19), "גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה". ומאי רבותא, הלא כל עשה דוחה לא תעשה? - ולפי דברינו אתי שפיר, משום שתשובה איננה מצות עשה כי אם עצה של חיבה מאת אבינו שבשמים, שידו פשוטה לקבל שבים, ואפילו הכי דוחה לא תעשה שבתורה" (משפס כהן שם).

בקשת מחילה מחבירו שנפגע

ב"שערי תשובה" לרבינו יונה (שער ג' סימן ח): "אם ישוב בעל הלשון בתשובה, צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו" (כלומר: המספר לשון הרע צריך לבקש מחילה מאותו שעליו דיבר לשון הרע - המע). עיין חפץ חיים (הלכות לשון הרע כלל ד, יב) [שכתב שאם הזיק לחבירו - אין כפרה עד שירצהו - המע]. ועיין "תולדות החפץ חיים", שהגאון ר' ישראל מסלנט תמה על זה, ועיין בספר "תנועות המוסר", שהגאון רבי שמחה זיסל מקלם (הסבא מקלם) חקר בזה.

ומהך דרבי זירא ורב שהמציאו עצמם למי שחטא נגדם כדי שיפייסם (יומא 97א), משמע שבמחילה לבד לא סגי, שהרי הם ודאי מחלו, אלא שאין החטא עובר עד שיכניע לבו "ויפייס את מי שחטא נגדו" (כך למדתי מפי מו"ר הגר"מ חרל"פ זצ"ל).

וממי למדו מדת חסידות כזאת, להמציא עצמם לחוטא ולעוררו לפיוס, אף על פי שהוא מקשה לבו? - שאלה זו שואל הגר"י בלאזר זצ"ל (כוכבי אור הג, ומשיב: מהקב"ה למדוה, שנאמר בו (ישעיה נה,ו): "דרשו ד' בהמצאו". ואמרו חז"ל (ראש השנה יח,א) בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, שאז ממציא הקב"ה עצמו לחוטאים ומתקרב אליהם, ומתעוררים לחזור אליו בתשובה. [עיין שלי"ה הקדמת מסכת יומא, אבל בריש ספר האורה לרשי"י ז"ל, מונה הנהגה זו בין מילי דחסידותא דרב, משמע דמצד הדין אין חייב לעשות זאת, ושמא החסידות היא שהוסיף ורצה לפייסו].

ובספר המנהגות לר' אשר מלוניל נאמר: "וצריך כל אדם שפייס אותו חבירו, אחר שמחל לו, שיתפלל לפני הבורא יתעלה שימחול לחבירו, כמו שעשה אברהם לאבימלך" (בראשית כ"ז) [190 ש"ל ראשונים, אסיף עמ' 152]. ועיין ברמב"ם בהלכות תשובה (ב, ט-י), ועיין מאירי ברכות יט, א ד"ה תלמיד חכם שעבר עבירה.